

LUBO OLACH

TIDO J. GASPAR

pomýlený bohém

MARENČIN PT

ĽUBO OLACH

Tido J. Gašpar

pomýlený bohém

MARENČIN PT

Vydanie knihy z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia

u. fond
na podporu
umenia

© Lubo Olach, 2022

© Marenčin PT, spol. s r. o., Bratislava, 2022

Jelenia 6, 811 05 Bratislava

marencin@marencin.sk www.marencin.sk

Photo © Literárny archív Slovenskej národnej knižnice v Martine

Cover © Marenčin Media, 2022

Layout © Marta Blehová, 2022

971. publikácia

1. vydanie

ISBN 978-80-569-0960-7 (viaz.)

ISBN 978-80-569-0961-4 (ePDF)

ISBN 978-80-569-0962-1 (ePub)

Tido J. Gašpar bol a aj je bezpochyby zaujímavá, ale kontroverzná postava, o ktorej sa oplatí písať. O ňom platí, že si cestu do pekla vydláždil dobrými skutkami. Na jednej strane má mnoho zásluh, napríklad o pozdvihnutie slovenského povedomia. Na tej druhej strane je to stigma jeho pôsobenia v Slovenskom štáte, ktorému zostal verný až do jeho poslednej chvíle. Knižka je aj o tom, ako sa stal z obyčajného chlapca kráľom bratislavských nočných podnikov. Z tmy barov a vinární následne vystúpil na svetlo dňa. Stal sa šéfom propagandy Slovenského štátu, ktorý spojil svoju budúcnosť s fašistickým Nemeckom. Často obedoval s prezidentom Jozefom Tisom a bol presvedčený o svojej pravde, ktorá však v skutočnosti bola diametrálne iná. A tak prišiel zákonite trest.

Keď ho súd poslal na tridsať rokov do väzenia, začal sa spytovať svojho svedomia, kde urobil chybu, v čom sa mýlil. Jeho tragédia spočívala v tom, že bol až príliš zapálený pre slovenskú vec, samostatný Slovenský štát, pre ktorý bol takpovediac ochotný podpísať aj zmluvu s diablom. V prenesenom zmysle slova sa tak aj stalo. Jej výsledkom bola strata jeho slobody. Pri hovoroch so svojím svedomím, zisťovaní, v čom sa mýlil, v čom pochybil, mu otázky dával *Advocatus diaboli*, čiže diablov advokát. V katolíckej cirkvi je to osoba, ktorá počas kanonizačného procesu predkladá argumenty svedčiace proti svätosti kandidáta. V rámci autorskej licencie som zakomponoval túto imaginárnu postavu do knižky s cieľom ísť s otázkami o pôsobení Tida J. Gašpara počas Slovenského štátu až na dreň pravdy.

I. ČASŤ

Súboj

Tido J. Gašpar miloval ľudí, ale nenávidel sváry. Keď sa však situácia vyhrotila tak, že jeho gavalierska česť mu nedovolia cúvnuť, tak sa aj pobil. To sa stalo aj v nasledujúcom príbehu. So svojím kamarátom, sochárom Ivanom Žabotom, sedel v kaviarni Reduta. Nečakane sa pri ich stole zastavili dve dámy a srdečne sa zvitáli so Žabotom. Ten Tida dáмам, dvom sestram, predstavil. Jedna bola vydatá a druhá slobodná. O chvíľu po tú druhú prišiel snúbenec a spolu odišli. Aj Žabota sa kvôli nejakej neodkladnej veci porúčal. Tido ostal s vydatou dáмой, pani Dérerovou, sám. Ako sa neskôr dozvedel, bola manželkou advokáta Dr. Jána Dérera, brata ministra Ivana Dérera. Na jeho prekvapenie vyslovila želanie, že by rada išla do kina. Nič zlého v tom nevidel. Išli do Uránie na Sennom námestí. Ohotne jej robil gavaliera. Zaskočilo ho, že keď dámu odprevádzal domov, začala sa nervózne správať. V tej chvíli sa na ňu, a potom aj na neho, vrhol neznámy chlap. Bola to tragikomická rola žiarlivého manžela. Po niekoľkých úderoch napokon skrotol. Tido však cítil, že tento incident si zaslúži čestné rytierske zakončenie. V tomto prípade Gašpar vystupoval nielen ako umelec či gavaliersky bohém, ale aj akási ponáška na Cyrana – rytiera bez bázne a hany. Vyzval neznámeho muža na súboj, aj keď tie boli samozrejme už dávno zakázané. Stanovili si čas a svojich sekundantov.

Súboj sa odohrával v lesíku u Slováka v Slávičom údolí. Sotva sa začalo brieždiť, keď duelanti vyšli na čistinu. Stáli oproti sebe. Ani jeden z nich nešermoval dobre. Šable sa im po začatí súboja celkom diletantský zrážali. Tido sa usiloval udržať si hrdinský postoj, aj keď sa mu to veľmi nedarilo. Dérer na neho prudko útočil. Jeho výpady boli stále nebezpečnejšie. No ubránil sa. Napokon sa Tidovi po dosť dlhom čase podaril výpad a sekol súpera do líca. Krv mu zaliala tvár a bolo po súboji. Tak sa skončil vari jediný súboj, ktorý sa odohral v Československej republike. Zranený duelant ešte dlho rozprával o tom, aký bol Gašpar surovec. No nič mu to nepomohlo. Jeho manželka sa s ním aj tak rozviedla.

* * *

Tido Gašpar však nevyrastal v zafajčených lokáloch. Jeho životná púť sa začala 7. marca 1893 v rodine hospodárskeho správcu Jozefa Gašpara a jeho manželky Veroniky, rodenej Pujdesovej, na Starinách. Tie ležia uprostred Turca, neďaleko Kolárovhovho rodiska Mošoviec. Rád známym hovoril, že v tento deň sa narodili aj Mojžiš či prezident Masaryk. Vo svojom rodisku mal šťastné detstvo a vzorom mu bol otec. Mal dvoch bratov a tri sestry. Každý pošiel svojou stranou, ale táto knižka bude predovšetkým o Tidovi Gašparovi. A ako vlastne dostal takéto netradičné meno? Prvá svetová vojna ho zastihla na ministerstve námorníctva vo Viedni. Zhruba od tých čias začal vo verejnom živote používať prezývku Tido. K tej prišiel údajne tak, že keď začal chodiť so svojou neskoršou manželkou Adou, chcel sa pochváliť viedenskou nemčinou, a namiesto A, všade hovoril O. To ju vraj tak pobavilo, že mu láskyplne vravela už len: „Ty Do“.

Jeho púť svetom sa začala veselo a to možno predurčilo aj jeho život. Ešte mu išlo len na šiesty rok, keď prvý raz nevedomky ochutnal alkohol.

Na poliach a na dvore bol ešte sneh. Rodičia odišli do susednej dediny na návštevu. V dome, kde bývali sluhovia, sa oslavovalo. Radostný hluk pritiahol aj malého Tida. Bol posledný fašiangový deň a svet sa bláznil. Ľudia tancovali, hrala muzika. Ktosi mu dal koláče a ešte niečo fajnového vypiť. To niečo bolo sladulinké. Trochu ho to páľilo, ale chutilo mu to. A tak si to ešte pýtal. Po príchode domov sa ale už na nič nepamätal. Keď sa rodičia vrátili z návštevy, stará mať nad ním ustarostene stála. Ležal v posteli a bolo mu zle. Napínalo ho na vracanie, mal horúčku a skoro o sebe nevedel. Otec dal zapriať kone a poslal po doktora. Keď o krátky čas prišiel, chytil mu ruku, čosi skúmal, meral mu pulz a potom cynicky povedal: „Je opitý!“ Jeho diagnóza otca riadne rozčúlila. Doktora vyhnal von.

„Čo si myslíš tupec,“ hromžil, „že keď je on korheľ, už je ním aj šesťročné dieťa? Onedlho po doktorovej návšteve sa malý Tido upokojil a zaspal. Spal celú noc, a keď sa ráno prebudil, vyskočil z postele akoby nič. Smial sa a pospevoval si.

„A už ťa nič nebolí?“ pýtala ho sa utrápená mamka. „Čo ti vlastne bolo?“

Po všelijakých otázkach, ktoré nemali konca kraja, sa rodičia nakoniec dozvedeli príčiny jeho stavu. Otec sa zarazil, niečo ho zamrzelo. Doktor mal predať pravdu, hovoril si pre seba a krútil hlavou. Darmo som mu nadával a ublížil mu. Preto znovu poslal po doktora a ospravedlnil sa mu.

„Nevolaj ma druhýkrát,“ kričal na otca doktor „keď si myslíš, že nijakej chorobe nerozumiem! Tú jednu, na ktorú sám trpím, ktorá je veľmi rozšírená, povedal by som, že je slovenskou

chorobou, tú vari už len poznám. Hneď na prvý pohľad, otcu-materi!“

Tým sa to však neskončilo. Otec začal vyšetrovanie, kto mu nalieval alkohol, kto bol taký blázon. Vinník sa našiel rýchlo. Bol to starý Matúš, ktorý sa hneď priznal.

„Čo vám to napadlo, čo ste rozum potratili, vy starý blázon! Dávať dieťaťu pálené!“ kričal na neho otec.

Ten vec zlahčoval, že vraj pálené bolo sladené. Potom si potisol na hlave baranicu, trochu sa poškrabal a pokojne povedal: „Ale neráčia sa hnevať. Ja len to hovorím, že beda tomu Slovákov, ktorý sa zavčasu nenaučí piť, lebo triezvo tento všivavý život inak neznesie.“

To bola ľudová sentencia o alkoholizme.

* * *

Tido J. Gašpar začal svoju púť po svete v Martine. Keď prišiel do tohto, preňho veľkého mesta, aj keď v tom čase mal Martin len čosi viac ako pättisíc duší, nevedel, na čo sa má najskôr pozerať. Tu videl prvý raz poschodové domy. Starý Stoličný dom mal dokonca dve poschodia. Tam, ako sa doma dozvedel, sídlili stoliční páni. Pozeral sa naň s veľkou bázňou, najmä keď videl hajdúchov v livrejach. Predstavoval si, že je to akýsi rozprávkový zámok, kde sídlil hrozný mocipán. Ten vydával rozkazy, ktoré Slovákov uvrhávali do väzenia. V jeho zasadacej sieni, povedal mu ktosi, sú vraj stoly potiahnuté červeným súknom. To je pamiatka na to, že jeho delegáti Rakovský a Okoličáni na Ondskom krajinskom snemovaní boli rozsekaní šablami, pretože nesúhlasili s navrhovaným riešeniami. Hájili pravdu Turca. Táto obeta mala všetkým nepriateľom ukázať, že Turiec

je nepoddajný a o svoju vládu sa s nikým deliť nebude. Nuž a to bola, ako sa dozvedel, vláda Maďarov nad Slovákami.

Na druhom konci mesta stál druhý veľký dom. „Otec?“ spýtal sa ho. „Aj toto je nejaký panský dom, kde vládnu Maďari?“

„Nie, synak. To je Národný dom. To sme si my Slováci vybudovali ako svoj veľký dom. Je to budova zrušenej Matice slovenskej. Tú nám však Maďari zhabali. No boj medzi stoličným a Národným domom ešte trvá a tak rýchlo,“ dodal otec, „sa ani neskončí...“

„Jedno poobedie,“ spomínal si Tido, „som zrazu počul akési známe zvonenie. Vybehol som von z malého domca obuvníka Zvodu, kde som počas školy býval, na ulicu. Uvidel som čriedu kráv, ktoré tiahli mestom. Predstavovali niečo z môjho dedinského detstva. Napriek tomu sa mi Martin zdal veľkým mestom. Pomaly som sa však miestnemu životu prispôboval.“

Tido sa postupne menil zo starinského chlapca na martinského žiaka. V starom Martine, čo si vtedy neuvedomoval, vplývalo na neho v plnej sile slovenské národné povedomie. A niet sa čomu čudovať. Martin bol národnou mekkou slovenských rodolubov. Dokonca československý minister školstva Habrman nazval Martin slovenskými Aténami. Nuž áno, v tomto meste sídlila Matica slovenská, bolo tu Národné múzeum, Národný dom, Slovenský spevokol, Tatra banka, Národné noviny a kníhtlačiareň. Tu stretával aj staručkého kňaza, ktorému bozkával ruky. Bol to Andrej Kmeť, ktorý sa zaslúžil o vznik Slovenského národného múzea. Bol rád, že o mnoho rokov neskôr, pri odhaľovaní jeho pomníka v Banskej Štiavnici, mu ako slávnostný rečník vzdal hlbokú úctu.

Keď raz šiel okolo kníhtlačiarne, nevdojak mu na um prišiel úryvok básne Jána Bottu:

No tlač i ty, vytlač život nový,
nech tebou Slováč slovo slovenské vysloví
ba on i keď nezmôže prachom a olovom,
zmôže vraha svojho pravdy svojej slovom!

* * *

„Župy v Uhorsku,“ vysvetľoval mu otec, „sú samosprávne celky. A majú veľkú moc. V skutočnosti predstavujú šesťdesiattri autonómnych štátov. Tie majú v rukách nielen celú verejnú správu, ale v krajných prípadoch môžu centrálnej vláde odoprieť platenie daní a dodávanie regrútov. Boj o zastupiteľov v župnom dome preto nikdy neprestáva. Zo strany maďarských úradov sa z tohto dôvodu nehrá fér. Keď vo voľbách nebudaj prehrávali jeho predstavitelia, pristúpili k podvodu.“

„Otec, to ako myslíš? Veď keď sa sčítali hlasy jednotlivých kandidátov, výsledok bol predsa jasný.“

„Vidno, synku, že aj keď si už podrástol, zostávaš ešte detsky naivný. Aby si mal trochu predstavu, ako to tu chodí, poviem ti jeden príklad, čo sa svojho času stal. Podžupan Benický, malý miestny kráľ a despotický predstaviteľ Maďarov v župe, si zavolať hlavného slúžneho a povedal mu:

„V obci Nolčovo sú richtárske voľby. Kandiduje jeden vládny a jeden národný kandidát. Z úradnej moci budeš organizovať voľby ty. Očakávam, že vládny kandidát zvíťazí.“

Tak sa aj stalo,“ vysvetľoval mu ďalej otec. „Pod zámienkou, aby sa voliči zmestili do sály, dal ju celú vypratať. Zostal v nej iba stolík a stolička, na ktorej sedel on. Voliči stáli jeden vedľa druhého. Na to slúžny otvoril zasadanie a vyhlásil, že richtára budú voliť z dvoch kandidátov. Vládny bude x a národný y.

Potom nahlas zvolal. Kto je za y, nech si sadne. Ľudia sa udivene pozerali na seba a nervózne prestupovali z nohy na nohu. Nevedeli, kam si majú sadnúť. Bezradne hľadali stoličky. Túto chvíľu slúžny rýchle využil a zvolal:

„Nikto si nesadol, vyhlasujem teda vládneho kandidáta za zvoleného. Týmto bodom je náš program vyčerpaný, preto volebné zasadanie končím!“

Nuž takto sa, milý synu, Maďari s nami zahrávajú.“

„Ale to mali protestovať,“ ozval sa rozhorčene Tido, „napísať sťažnosť na vrchnosť či do novín.“

„To všetko sa urobilo, ale nič im to nepomohlo. Maďari sťažnosti hodili do koša a pritom sa dobre zabávali, ako so slovenským kandidátom slúžny vybabral.“

* * *

V Martine, ako svojho času povedal prezident Masaryk, najživšie horel oheň národného ducha. A on prišiel do tohto mesta ako žiačik, ale postupne si začal uvedomovať, o čo otcom národa ide, o čo bojujú.

Tido dobre vychádzal s majstrovými učňami i tovarišmi. Preto nemali nič proti tomu, aby prišiel medzi nich, keď si každú sobotu čítavali Slovenský týždenník. Ten vlakom prichádzal z Pešti. Továriši vždy jedného učňa poslali na stanicu, aby striehol na vlak. Chceli hneď za horúca mať noviny doma a listovať si v nich. Potom niektorý z tovarišov nahlas čítal vybrané články. Veľa z toho nerozumel, ale všimol si, že na tvárach všetkých prebleskoval tichý úsmev. Všetci prechovávali akési nádeje a noviny ich v nich oživovali. Len po rokoch sa dozvedel, že to boli zväčša články slovenského bojovníka za slobodu Milana Hodžu. Tie ich nadchýnali.

Keď si všimol, že k šustrovmu domu sa blíži jeho otec, potešil sa. Očakával ho. Vedel, že v Národnom dome bude ochotnícke predstavenie Slovenského spevokolu a na to ho otec pravidelne brával. Sprvu to boli len detské zábavky, ale neskôršie si v textoch všimol kde-tu aj politický podtón. Napríklad zo silvestrovského predstavenia, to bývalo veľkou spoločenskou udalosťou, prichádzali rodičia domov vždy dobre naladení. Otec si zvyčajne potom dlho vyspevoval Vajanského satirické piesne.

Už ako malý chlapec spoznal baťka Vajanského, keď kráčal po ulici. Pavla Mudroňa, ktorý nebojácne zastupoval našu pravdu na župnom zastupiteľstve. Tiež Elenu Maróthy-Šoltéssovú. Veľa ráz vbehol do ich obchodu s koloniálnym tovarom niečo kupovať. Tiahla ho tam zvedavosť, že tam uvidí paniu, ktorá píše také pekné knižky. A v Martine postretával aj ďalších slovenských velikánov. To samozrejme tiež do značnej miery formovalo jeho proslovenské cítenie.

Detstvo Tida J. Gašpara ukončila jeho prednáška o Ignácovi Martinovičovi. Vtedy pätnásť- či šestnásťročný už študoval na obchodnej akadémii. Svojim prekvapeným poslucháčom objasnil, že Martinoviča považovali za vodcu jakobínskeho hnutia. Narodil sa síce v Pešti, ale rodičia boli Srbi. Pôvodne bol františkánskym kňazom, ale neskôr opustil kňazskú dráhu. Vyštudoval filozofiu a teológiu a v roku 1783 sa stal profesorom na univerzite v Lvove, kde sa zoznámil s prácami osvietených filozofov. Z Lvova odišiel do Viedne a od roku 1791 začal spolupracovať s tajnou políciou. Cisár Leopold II. ho v roku 1792 vymenoval za dvorného chemika. S nástupom cisára Františka II. dvor pomaly strácal záujem o jeho služby

a aj to urýchlilo jeho obrat k jakobínským myšlienkam. Po odhalení sprisahania proti cisárovi skončil na popraviske.

Jeho prednáška vyvolala veľké pobúrenie. Dozerajúci profesor jeho vystúpenie ukončil. V škole z toho bola senzácia. Zvest o Tidovej prednáške sa šírila aj mimo školy. Na druhý deň prišiel za ním jeho spolužiak Lajoš Lax, ktorého brat bol župným právnym zástupcom.

„Ahoj, Jozef,“ oslovil ho Lajoš, „generálny riaditeľ hornoviedieckej banky pán Dávid Ťa prosí, aby si ho navštívil.“

„Mňa?“ prekvapene sa ho spýtal.

„Áno, teba. Zaujala ho totiž tá tvoja prednáška o Martinovičovi.“

„Kedy k nemu mám prísť?“

„Odkazuje ti, že Ťa bude čakať dnes poobede o štvrtej. Dúfam, že prídeš.“

„Samozrejme, že áno. Som veľmi zvedavý, čo odo mňa chce.“

Keď k nemu prišiel, prekvapil ho tým, že mu zablahoželal k jeho vystúpeniu. Chválil ho, že sa nebojácne rozhovoril o takom nevšednom námete. Po zdvorilostných ceremóniách ho zaviedol do svojej knižnice s tým, že si môže z nej vybrať hocakú knižku, ktorú chce. Len po rokoch sa dozvedel, že Ignác Martinovič bol tiež zakladateľom slobodomurárstva v Uhorsku.

Hlavná lóža v Budapešti nesie jeho meno. Generálny riaditeľ bol slobodomurár, preto sa k nemu správal tak priateľsky.

Otázkou je, prečo si mladý Gašpar zvolil práve túto tému. Podľa neho ho zaujali martýrove myšlienky o slobode, za ktoré položil život. Možno aj toto viedlo jeho osud k tomu,

aby bojoval za svoje presvedčenie do poslednej chvíle, čo sa mu neskôr stalo aj osudným. Bol to však bezpochyby prestup z detstva do búrlivých vln mladosti. Z Martina, kde poznal vari každú tvár, každý kameň, ho osud razom zahnal do šireho sveta, kde nepoznal nikoho.

Námorník

Keď sa ako chlapci na Starinách po nejakej búrke hrali na rozvodnených potokoch, vtedy neraz na dravé vlny púšťali papierové loďky a chvíľu sa za nimi dívali, kam ich prúd unáša. Raz sa staršieho brata opýtal:

„Bratříčku, kam tá voda ide?“

„Do Blatnického potoka.“

„A odtiaľ?“

„Do Turca.“

„A z Turca?“

„Do Váhu.“

„A z Váhu?“

„Do Dunaja.“

„A z Dunaja?“

„Do mora.“

Vtedy ešte nevedel, že aj jeho raz schmatnú vlny planúceho času a zanesú ho až na šíre more. Zdalo sa, že aj keď s rozličnými „vývrtkami“, predsa len skončí obchodnú akadémiu a stane sa z neho poriadny človek. Tak si to asi jeho rodičia predstavovali. Exotika diaľav a námornického života ho ohúrili tak, že sa rozhodol pár týždňov pred maturitou nechať školu a dal sa zverbovať za námorníka. Pravda, k tomuto rozhodnutiu mu pomohli aj časopisy, ktoré farbisto líčili život v ďalekých krajinách,

v ktorých by ako námorník iste zakotvil. Už nevládal odolávať týmto myšlienkam. Prvého marca 1911 pricestoval do Puly a stal sa rakúsko-uhorským námorníkom.

V tomto meste zrazu počul mnoho rozličných jazykov, ale maďarčina tu nebola žiadnou nadutou panovníčkou. Na začiatku cudzej osamelosti, pri štarte svojej námorníckej cesty zrazu blúdiac uličkami ako stroskotanec začul známe slovo. A to práve v čase, keď túžobne myslel na domov. Obzrel sa. Po prvom zrozumiteľnom slove prišlo aj druhé. Myslel si, že sníva. Zastal a počúval. Slová sa množili a on videl skupiny ľudí, ktorí hovorili rečou podobnou slovenčine. Nie, nebolo to po slovensky, len niektoré slová zneli nápadne príbuzne. Kto sú títo ľudia? vrátilo mu v hlave. Zvedavo si ich obzeral. Potom zistil, že to boli Slovinci. V tej svojej stratenosti mal zrazu pocit, akoby bol u rodiny. Boli to Slovania. Domorodí vlastníci svojej krajiny. Slovinci. To vedomie ho potešilo.

More! Snami okrášľované, vždy vábivé a tajomné ho teraz privítalo burácaním vln. Cítil vôňu Jadranského mora, ktoré mal pod sebou. Po objavení krás Istrie a Dalmácie videl, že sa mu pomaly otvárajú brány sveta. Po nie dlhom čase si všimol, že maďarčina celkom zanikla v záplave jazykov. Vôbec nebola dominantná tak ako doma.

Konečne prišlo to, po čom tak túžil, ale aj sa toho trochu obával. Ako to zvládne, či sa mu bude námornícky život páčiť, či nespravil chybu... Jeho loď vyplávala z Rijeky do Puly. On bol na nej. Bolo to prvý raz, čo bol na palube malého parníčka a on tam stál ako námorník. Myslel pritom na domov, ktorý opustil, a premohla ho clivosť. Cieľom ich cesty bol vojenský prístav, mólo Elisabeth. Pomaly sa kľukatili pomedzi vojnovými loďami, priviazanými o betónové stĺpiky v zátokke od móla Fazan až

po mólo Belona. Lode boli roztrúsené po mori. Niektoré stáli ticho ako vymreté, ale na väčšine vládol čulý ruch. Prvý pohľad na ne ho veľmi vyľakal.

Videl robustných matrózov, ktorí zápasili s prácou na palube. Niektorí boli zafúlaní, iní sa mordovali s veľkým lanami, ba niektorí sa driapali po stožiaroch. Vo vedľajšej lodi zase námorníci vynášali ťažké bremená z člnov na breh. Inde nakladali uhlie a pohľad na nich bol odstrašujúci. Zmocnil sa ho strach. Bože, pomyslel si, či to čaká aj jeho? Veru čakalo. Predsa tam neprišiel na výlet. Nebolo pomoci. Čakali ho ťažké skúšky. Vojenský výcvik na pevnine a námorný výcvik na mori bol len úvodom do námornického života. Boli to naozajstné skúšky bytia či nebytia. Zdalo sa mu, že všetko, čo doteraz zažil, bola iba hračka. Pred druhými sa však nechcel nechať zahanbiť, a tak zaťal zuby. Nakoniec zadané úlohy vždy zvládol. Raz horšie, druhý raz lepšie, ale splnil ich. Po skončení výcviku ho zadelili do funkcie lodní profozi. Tí mali na starosti poriadkovú službu. Na každej lodi boli dvaja. Prvý bol ďalej slúžiaci štábny poddôstojník a druhý bol aktívne slúžiaci poddôstojník. Po absolvovaní regrútskej školy, ktorá trvala rok, skončil výcvik s výborným prospechom a s dvomi hviezdami na výložkách. Námorný výcvik zažíval na lodi Jeho Veličenstva MARS. To bol jeho najťažší semester školy života.

Stalo sa, že istého kadeta degradovali pre nejaký ťažší priestupok. Po odpykaní trestu musel na lodi slúžiť ako obyčajný plavčík a to celú svoju prezenčnú službu. Raz ho prišla navštíviť jeho matka, rodená kontesa v sprievode brata generála. Keď ho uvidela ufúlaného rajbať palubu, veľmi sa rozplakala. On sa však k nej obrátil a utešoval ju:

„Neplač, mami, veď teraz sa vlastne učím žiť!“

Áno, učili sa tvrdo žiť. No nič netrvá večne. Tidovi sa končili jeho učňovské roky. Námornický život mu pomaly začal chutiť. Na lodi sa cítil, ako keby tam odjakživa patrili.

„V apríli 1913 ma preložili,“ rozprával svojmu vnukovi Borisovi Zalovi po návrate z väzenia, „z Puly do Viedne a to na Námornícke ministerstvo. V predchádzajúcich rokoch som síce ponavštevoval veľké mestá a prístavy, ale v hlavnom meste Rakúska-Uhorska som bol sprvoti stratený. Vtedy som prvý raz videl tie mamutie komponenty mocenskej organizácie cisárstva. Pozeral som sa na mohutnú armádu, veľkú flotilu lodí a videl som hospodársku silu monarchie. No nielenže som sa čudoval, ale aj som sa naľakal veľkosti protivníka. Začal som porovnávať. Proti tomu my chceme niečo urobiť? Z moci tohto obra sa chceme vymaniť? Kam sa to vlastne hrabeme? Spomenul som si na maličký Martin, mesto mojich študentských rokov, ktoré vtedy bolo centrom slovenského národného života. A čo to bolo? Keď som si v duchu poráтал tých niekoľko málo inštitúcií, ktoré v Martine boli, tak ma chytil strach. Tu sa ani nehodí, pomyslel som si, prirovnanie k Dávidovi a Goliášovi. Ale ani to celkom dobre nevystihuje rozdiel síl, ktoré tu stáli oproti sebe. Slovom vec vybojovania našich práv sa mi videla veľmi vzdialená, skoro nemožná. Spomenul som si pri tom rozmýšľaní aj na vystúpenie poslanca Ferdiša Jurigu v maďarskom parlamente, keď apeloval na ministerského predsedu grófa Tiszu, že vo vládnom program sa ani slovom nezmenil o slovenskom národe. Ten mu vtedy odpovedal nasledovne:

„Uhorsko nie je žiadnym Yellowstonským parkom v Amerike, ktorý má zachraňovať rasy určené na vymretie. Uhorsko je vlasťou Maďarov a okrem Maďarov tu nikto nemôže byť pánom. Basta.“

Nuž tak som vtedy rozmýšľal, ale našťastie nakoniec sa všetko zmenilo k lepšiemu, aj keď ten koniec nedopadol najlepšie.“

„V tej Viedni, kam ťa prevelili,“ usmial sa diablov advokát, „si nežil práve cnostným životom, alebo sa mýlim?“

„Vrchnosť ma pridělila do delegačnej kancelárie, ktorá pripravovala všetok rozpočtový materiál námornického rezortu. K tomu patrili aj rozličné byrokratické hlásenia a vypisovanie podkladov pre rakúsko-uhorské delegačné siete. Boli to obyčajne celé knihy. Táto kancelária bola priamo priradená k veľkoadmirálovi Hausovi, hlavnému veliteľovi celého námorníctva. Tomu, ako spoločnému neoficiálnemu ministrovi, preukazovali poctu Maďari aj Rakúšania. Stal som sa členom jeho sprievodu. Veľkoadmirál sa zúčastnil aj delegačného zasadnutia v Budapešti. Po pár dňoch sme znovu odišli na jeho loď, aby mohol sledovať letnú prehliadku jeho eskadry. Na palube pod červenými tienidlami hral veľký orchester. Panovala silná horúčava. Ja som si do svojej kajuty postavil dva ventilátory. Následne som si zobral do rúk knižku a pohodlne sa do nej začítal. Aj tak sa na lodi žilo, len človek musel byť na tej správnej. A ja som na takej bol. Pravda, v tomto meste som ponavštevoval všelijaké podniky, ale to je predsa pre mladého muža – námorníka hádam samozrejme. Keď však vypukla I. svetová vojna, pestrý námornícky život spojený s vymetanim prístavných luxusných podnikov, ale aj pajzlov a bordelov, sa mi zrazu sčista-jasna skončil.“

„To je pravda, ale predtým si si vo Viedni užíval spoločenský život, aj keď len z diaľky.“

Videl, ako žijú tí najväčší páni. V sláve pána veľkoadmirála sa aj jemu ušlo trochu toho lesku. Mal možnosť poznávať mnohé vedúce a takzvané dekoratívne osobnosti verejného života. Poznval grófa Stugha, ktorý bol predsedom rakúskej vlády, i maďar-

ského ministerského predsedu Tisza, ministra zahraničia grófa Bertholda, neskoršieho červeného grófa Michala Károlyho. Ba všimol si aj Dr. Kramára a mnoho ďalších prominentných postáv. Na všetko a všetkých sa pozeral otvorenými očami a nestačil sa celému tomu „divadlu“ čudovať. Všade okolo sa odrážala sláva panovania a radosti. Bolo to v poslednom mierovom roku, keď Viedeň a Budapešť priam plávali v záplave radostných svetiel a samopaše. Zdalo sa, že život je čoraz krajší a zábavnejší. Nikto nepočúval varovné slová zopár filozofov o blížiacom sa strašnom celosvetovom výbuchu. I. svetová vojna pritom klopała, ba priam búchala, na dvere. Ešte aj vtedy, na jej začiatku, sa všetci radovali z toho, ako nepriateľa za pár týždňov porazia a ich sláva dosiahne nebesia.

* * *

Počas vojny nie je paluba lode práve najbezpečnejšie miesto. Človek nikdy nevie, či na loď niekde nečíha ponorka, alebo z oblohy nezaútočí nepriateľské lietadlo. Veľkých námorných bitiek mnoho nebolo. Celé obrovské flotily sa pred sebou schovávali v prístavoch. Činili sa hlavne ponorky. Tie operovali v celosvetových moriach a oceánoch. No keď došlo k bitke eskadier, tak to bolo hrozné.

Admirál Miklós Horthy plánoval akciu v Otrante, ale neuspel. Hneď prvú noc ich z dvoch dreadnoughtov, čo boli najmodernejšie lode, na ceste k cieľu potopili. Bol to Szent István. Dostali ho francúzske ponorky. Plný zásah a za okamih sa tridsaťpäť tisícový kolos smrteľne prevrátil. Začal sa potápať. Susedná loď sa pokúšala nešťastníkom pomôcť, ale všetko bolo márne. Loď ich beznádejne stiahla so sebou do hĺbín mora.